

УДК 37.014.543

Т.М. Котенко, доц., канд. екон. наук

Кіровоградський національний технічний університет

Проблеми фінансування вищої освіти регіону

Розкрито зміст реалізації державної політики фінансування вищої освіти на регіональному рівні. Виявлено основні ризики розвитку вищої освіти регіону. Визначено перспективи розвитку вищої освіти державної та приватної форми власності.

вища освіта, фінансування освіти, витрати на навчання, платні послуги, місця державного замовлення

Т.Н. Котенко

Кіровоградський національний технічний університет

Проблемы финансирования высшего образования региона

Раскрыто содержание реализации государственной политики финансирования высшей школы на региональном уровне. Охарактеризовано основные риски развития высшей школы региона. Определены перспективы развития высшей школы государственной и частной формы собственности.

высшая школа, финансирование образования, затраты на обучение, платные услуги, государственные места

Постановка проблеми. Безплатність вищої освіти в Україні означає, що громадянин має право здобути її відповідно до стандартів вищої освіти без внесення плати в державних і комунальних навчальних закладах на конкурсній основі (частина четверта ст. 53 Конституції України) у межах обсягу підготовки фахівців для загальносуспільних потреб (державного замовлення) [4].

Уся інша підготовка фахівців у ВНЗ здійснюється платно. Як наслідок – нині в деяких державних ВНЗ на частку платного навчання припадає до 50–80 % надходжень, що суттєво обмежує доступність вищої освіти для значної частини населення. У приватних ВНЗ освіта здобувається винятково на платній основі.

Отже, доступність вищої освіти фактично стає наслідком спроможності платити за освіту, а витрати на вищу освіту дедалі більше «розподіляються» між державою і здобувачами освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В Україні розробленням проблем розвитку вищої освіти та її фінансування займаються В. Андрущенко, Ю. Бенедик, Т. Боголіб, А. Даниленко, М. Згуровський, В. Кремінь, В. Куценко, К. Левківський, В. Луговий, С. Ніколаєнко, Л. Шевченко та ін. Однак зміни, що постійно проходять в політико-економічних аспектах розвитку держави на пряму зачіпають потреби фінансування закладів вищої професійної освіти.

Формулювання цілей статті. В викладеному матеріалі проаналізуємо стратегію державного фінансування закладів освіти України та регіону і визначимо перспективи розвитку платної (приватної та державної) вищої освіти.

Виклад основного матеріал. Високо оцінюючи вклад вітчизняних авторів у вирішення питань фінансування діяльності вищих навчальних закладів, необхідно звернути увагу на об'єктивну потребу подальшого поглиблення теоретичних досліджень і проблемних питань форм фінансового забезпечення закладів вищої освіти з урахуванням різних джерел формування фінансових ресурсів.

Необхідною умовою ефективного функціонування закладів вищої освіти є порядок і умови формування їх фінансових ресурсів. Слід звернути увагу на те, що джерела фінансування закладів вищої освіти залежать насамперед від форми власності вищого навчального закладу (ВНЗ).

Доступність вищої освіти фактично стає наслідком спроможності платити за освіту, а витрати на вищу освіту дедалі більше «розподіляються» між державою і здобувачами освіти.

В Україні державне фінансування освіти відбувається за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів. Відповідно до Бюджетного кодексу України розподіл коштів між рівнями бюджетної системи відбувається з урахуванням принципу субсидіарності, тобто базується на максимальному наближенні надання послуг до споживача:

- кошти державного бюджету спрямовуються на загальну середню освіту (спеціалізовані школи державної власності; загальноосвітні школи соціальної реабілітації); професійно-технічну освіту (підготовка кваліфікованих робітників на умовах державного замовлення у професійно-технічних навчальних закладах державної власності); вищу освіту (підготовка фахівців, наукових та науково-педагогічних кадрів на умовах державного замовлення у ВНЗ державної власності); післядипломну освіту (підвищення кваліфікації та перепідготовки кадрів на умовах державного замовлення у навчальних закладах державної власності); позашкільні навчальні заклади та заходи з позашкільної роботи з дітьми згідно з переліком, затвердженим КМУ; інші заклади та заходи в галузі освіти, що забезпечують виконання загальнодержавних функцій, згідно з переліком, затвердженим КМУ;

- кошти бюджетів Автономної Республіки Крим і обласних бюджетів спрямовуються на загальну середню освіту для громадян, які потребують соціальної допомоги та реабілітації (спеціальні загальноосвітні заклади для дітей, загальноосвітні санаторні школи-інтернати; загальноосвітні школи-інтернати, загальноосвітні навчальні заклади для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, дитячі будинки, навчально-реабілітаційні центри); професійно-технічну освіту (підготовка кваліфікованих робітників на умовах державного замовлення у професійно-технічних закладах державної та комунальної власності; вищу освіту (підготовка фахівців, наукових та науково-педагогічних кадрів на умовах регіонального замовлення у ВНЗ комунальної власності, а також на умовах державного замовлення у ВНЗ державної форми власності за переліком, визначеним КМУ); післядипломну освіту (підвищення кваліфікації та перепідготовки кадрів на умовах регіонального замовлення у навчальних закладах комунальної власності); позашкільну освіту (заходи республіканського АРК та обласного значення з позашкільної роботи з дітьми); інші державні освітні програми;

- кошти районних бюджетів та бюджетів міст республіканського АРК і обласного значення витрачаються на дошкільну освіту (у містах республіканського АРК та обласного значення); загальну середню освіту (загальноосвітні навчальні заклади; навчально-виховні комплекси «дошкільний навчальний заклад – загальноосвітній навчальний заклад», «загальноосвітній навчальний заклад – дошкільний навчальний заклад»); навчальні заклади для громадян, які потребують соціальної допомоги та реабілітації (загальноосвітні школи-інтернати, загальноосвітні навчальні заклади для дітей-сиріт і дітей, позбавлених банківського піклування, дитячі будинки, навчально-реабілітаційні центри, дитячі будинки сімейного типу та прийомні сім'ї); інші державні освітні програми; вищу освіту (підготовка фахівців, наукових та науково-педагогічних кадрів у ВНЗ I-IV рівнів акредитації державної та комунальної власності відповідно до програм соціально-економічного розвитку регіонів); позашкільну освіту (заходи районного значення з позашкільної роботи з дітьми);

- кошти бюджетів сіл, їх об'єднань, селищ, міст районного значення спрямовуються на дошкульну освіту; загальну середню освіту (навчально-виховні комплекси «дошкільний навчальний заклад-загальноосвітній навчальний заклад», «загальноосвітній навчальний заклад – дошкільний навчальний заклад» за умови, що загальноосвітній навчальний заклад I ступеня [8].

Платна освіта є як в державних закладах освіти, так і в приватних. Але собівартість освітніх послуг в закладах освіти іноді дуже відрізняється. І зараз, коли переважно батьки визначають де буде навчатися їх дитина, окрім обраної спеціальності до уваги в першу чергу беруть вартість освітніх послуг. На думку фахівців, що розробляли методику впровадження систем бюджетування у ВНЗ цей показник характеризує якість підготовки спеціалістів і роботи усіх підрозділів ВНЗ, визначає рівень його господарського управління [11].

В умовах конкуренції за зазначеним критерієм, на нашу думку, виграють приватні освітні заклади, оскільки їх навантаження загальних витрат на вартість навчання дещо є меншим, ніж в державних (площі, знос обладнання, опалення, і т.п.).

За однакових критеріїв щодо акредитації і ліцензування всіх спеціальностей незалежно від форми власності навчального закладу, а саме: забезпеченість гуртожитками, їдальнями, бібліотечним фондом, комп'ютерними класами, ліцензованими продуктами за менших площ навчального закладу (приватні заклади дотримуються цих вимог переважно за рахунок договірних відносин) в кінцевому варіанті виграють в вартості освітніх послуг. При формуванні собівартості освітніх послуг з урахуванням специфіки структури державних закладів освіти регіону слід звернути увагу на розроблену методику визначення витрат на підготовку фахівця в державному ВНЗ. Запропонована методика заснована на видаленні центрів витрат за допомогою класифікації витрат за напрямками діяльності і центрами фінансової відповідальності. В рамках розробки даної методики проведено аналіз складу підрозділів і виділені центри витрат ВНЗ, представлені в таблиці 1 [11].

Крім того слід зазначити, що держава постійно обмежує і контролює державні навчальні заклади щодо «наповнення» і використання спеціальних фондів ВНЗ.

Фінансуючи освіту, держава не купує освітні послуги, а забезпечує діяльність свого структурного елемента, який безкоштовно виробляє освітні послуги для споживання частиною населення [4]. Тобто за цією думкою, вже можна стверджувати, що не всі зможуть отримати державні безкоштовні освітні послуги, а саме частина населення, в тому числі: пільгові категорії, інтелектуальна молодь або ті, хто крім зданого ЗНО успішно складає додаткові іспити, які визначають самі ВНЗ. Рух державних коштів здійснюється відповідно до кількісних нормативних показників ВНЗ, наприклад, чисельності студентів і викладачів у відповідному році, і не пов'язаний з якісною стороною діяльності ВНЗ. Слід зазначити, що в цьому критерії вже присутня думка, що держава через фінансування ВНЗ не гарантує забезпечення якості освітніх послуг, а перекладає на навчальні заклади цю функцію. Зростання частки недержавних джерел фінансування освіти обумовлено насамперед необхідністю збільшення обсягів фінансових ресурсів для забезпечення виконання статутних завдань закладів вищої освіти [7]. При цьому, як слушно зазначає Ю.Вітренко, статус бюджетної установи обмежує можливості ВНЗ у використанні залучених фінансових ресурсів: держава, виділяючи бюджетні кошти на утримання бюджетної установи, визначає й докладне їх використання шляхом затвердження вищестоящим органом державного управління специфічних планів – кошторисів. Більше того, навіть кошти, залучені з позабюджетних джерел, також входять до складу кошторису і без дозволу не можуть використовуватися ВНЗ самостійно. До цього слід додати, що суми заробітної плати працівників бюджетних установ устанавлюються тільки урядовими постановами, і

можливості збільшити їх на законних підставах самими керівниками ВНЗ практично немає [4].

Таблиця 1 – Класифікація центрів витрат ВНЗ для визначення витрат на навчання

Найменування центру витрат	Класифікація витрат у залежності від цілей			
	Калькулювання (мета витрат)	Спосіб включення у витрати	Економічний склад	Залежність від обсягу послуг
Факультети	Загально-студентські	непрямі	основні	Умовно-постійні
Кафедри	Витрати на навчання	прямі	основні	змінні
Навчально-забезпечуючі підрозділи: навчально-методичний відділ Відділ міжнародних зв'язків	Загально-студентські	непрямі	основні	Умовно-постійні
Центр інформаційних технологій	Загально-університетські	непрямі	накладні	Умовно-постійні
Адміністративно-господарська частина	Загально-університетські	непрямі	накладні	Умовно-постійні
Адміністративний відділ	Загально-університетські	непрямі	накладні	Умовно-постійні
Науково-дослідна частина	Загально-університетські	непрямі	накладні	Умовно-постійні
Площі загального користування	Загально-студентські	непрямі	накладні	Умовно-постійні
Навчальні аудиторії	Витрати на навчання	прямі	основні	змінні

Слід пам'ятати також, що додаткове фінансування ВНЗ за кошти студентів та їхніх родин є однією з основних рекомендацій Світового банку і більшості експертів із розвитку, які вважають цей захід важливим рішенням для державних ВНЗ в умовах зростання проблем їх фінансування [4].

В Кіровоградському регіоні проблем з вибором навчального закладу де можна здобути освітньо-кваліфікаційний рівень «молодший спеціаліст» або «бакалавр» з «популярних» спеціальностей проблем не виникає. До того ж слід зазначити, що освітні послуги надають, як власні ВНЗ, так і «іногородні». Присутність на ринку освітніх послуг здорової конкуренції змушує власні ВНЗ постійно переглядати заходи агітаційної роботи. За рахунок вартості послуг можна досягти певних задач, але зараз постало дуже вчасно питання реорганізації ВНЗ регіону. Так у 2012 році відбулися зміни у мережі вищих навчальних закладів області: Державна льотна академія України перейшла у підпорядкування Національного авіаційного університету; Державний вищий навчальний заклад «Світловодський політехнічний коледж» - у підпорядкування Кіровоградського національного технічного університету.

Вищі навчальні заклади I-IV рівнів акредитації у 2012/2013 навчальному році здійснювали підготовку фахівців з вищою освітою за 105 напрямками і спеціальностями.

На території Кіровоградщини надають освітні послуги 17 вищих навчальних закладів I-IV рівнів акредитації та 9 відокремлених структурних підрозділів ВНЗ (рис.1.), контингент студентів становить 23,8 тис. студентів;

- у ВНЗ III-IV рівнів акредитації – 12,06 тис. осіб;
- у ВНЗ I-II рівнів акредитації – 7,37 тис. осіб;
- у відокремлених структурних підрозділах вищих навчальних закладів інших

міст України (Києва та області, Харкова, Полтави) – 4,33 тис. осіб.

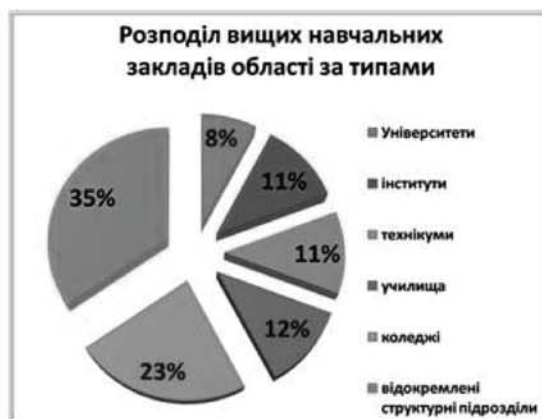

Рисунок 1 – Розподіл вищих навчальних закладів за типами станом на 1 жовтня 2012 року

Розглядаючи рисунок 1 можна зазначити, що питому вагу (35%) складають відокремлені структурні підрозділи (9 одиниць), 23% - коледжі (6 одиниць), 12% - училища (3 одиниці), 11% - технікуми (3 одиниці), 11% - інститути (3 одиниці), 8% - університети (2 одиниці).

Найбільшими за кількістю студентів є Кіровоградський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка (5,4 тис. студентів), Кіровоградський національний технічний університет (4,6 тис. студентів), Кіровоградський технікум механізації сільського господарства (1021 осіб), Кіровоградський медичний коледж ім. Є.Й.Мухіна (1240 осіб), Олександрійський політехнічний коледж (988 осіб).

Кількість місць державного замовлення за останні роки має стійку тенденцію до збереження в коледжах та технікумах, а в інститутах та університетах вона зменшується. Це можна обґрунтувати, як доцільністю підготовки спеціалістів за рахунок держави і відповідно визначення потреб в фахівцях різних галузей національної економіки регіону. Розвиток агропромислового Кіровоградського регіону має постійні потреби у фахівцях відповідних галузей. Слід також звернути увагу, що попит на освітні послуги регіону привертає абітурієнтів інших навколишніх областей.

Спрощена система подачі документів після складених іспитів ЗНО, як правило, привертає увагу батьків до тих навчальних закладів де є місця державного замовлення. А коли кількість місць державного замовлення замала, відповідно зростає конкуренція між абітурієнтами, то і попит зменшується на ці спеціальності. В цьому випадку ми мову ведемо про Кіровоградський регіон, оскільки престиж, конкурентність тих же спеціальностей, але в інших ВНЗ різних регіонів України за вартістю навчання «не лякає» батьків. Оскільки протягом доволі тривалого часу випускники таких ВНЗ мають реальні місця для працевлаштування, як в державі так і за кордоном.

Контингент студентів вищих навчальних закладів області за 2002-2013 роки відображено на рис.2.

Як і в минулих роках, за останній навчальний рік спостерігається наявне зменшення контингенту студентів.

Складна демографічна ситуація на початку 90-х років призвела до значного зменшення випускників 11-х класів в регіоні Вищі навчальні заклади III-IV рівнів акредитації здійснили набір значною мірою за рахунок випускників вищих навчальних закладів нижчого рівня, заклади I-II рівнів акредитації – переважно випускників шкіл з базовою загальною середньою освітою. Багаторічна тенденція збільшення бажаючих отримати повну вищу освіту змінилася в бік тих, які прагнуть здобути диплом освітньо-

кваліфікаційного рівня “молодший спеціаліст”. Це пояснюється мотивами батьків забезпечити дітей від ризику отримати негативні результати ЗНО, а відповідно втрати можливості подальшого навчання на першому курсі ВНЗ.

Рисунок 2 – Контингент студентів ВНЗ Кіровоградської області

Як видно із статистичних даних по регіону, за останні 10 років, незалежно від форми навчання, відбувається зменшення кількості студентів ВНЗ. Це можна охарактеризувати багатьма критеріями, але основними з них є: вартість навчання, демографічна ситуація, здобуття освіти за кордоном, зниження якості освітніх послуг, зниження доходів населення.

В навчальних закладах області студенти можуть навчатися за дистанційною формою навчання, але розвиток цього напрямку здобуття освіти не знаходить практичного застосування. Аналізуючи статистику контингенту студентів, що навчаються в цілому по Україні за цією формою навчання, автор дійшов висновку, що вона є практичною, економічною в часі та з фінансового боку, але потребує достатніх фінансових ресурсів в процесі організації навчального процесу. Тож слід керівництву навчальних закладів приділити достатню увагу перспективній формі навчання. Специфіка спеціальностей за якими будуть навчатися майбутні студенти за цією формою навчання повинна враховувати можливість проведення практичних, лабораторних занять безпосередньо на робочих місцях або відповідно облаштованих лабораторіях.

Найбільше студентів Кіровоградщини отримують вищу освіту за напрямками: педагогічна освіта, економіка і підприємництво, право, інженерна механіка, авіація і космонавтика, механізація та електрифікація сільського господарства, менеджмент, медицина, комп'ютерні науки та інші. По даним напрямкам підготовки кількість місць державного замовлення коливається в межах 5-30% від загальної кількості ліцензованих місць. Цей показник нормується в залежності від обґрунтованості ВНЗ щодо регіонального замовлення та потреб ринку і затверджується відповідно МОН України. Нашу увагу привернув той факт, що місця державного замовлення є на заочній формі навчання. На нашу думку, «ефективність» державних витрат в такому випадку краще замінити прямим трьохстороннім договором з роботодавцем, який безпосередньо буде контролювати якість підготовки свого майбутнього фахівця. У разі достатності фінансування з боку держави таких місць краще дозволити використовувати пільговим категоріям, особливо інвалідам з різними вадами здоров'я,

особливо, які не можуть самостійно пересуватися на дальні відстані. Для таких категорій населення заочну форму навчання можна перевести в дистанційну, що з боку держави забезпечити соціальний захист незахищених верств населення.

Як видно з проблем, що висвітлюються автором в даній статі, вирішення якості підготовки та достатнього державного фінансування закладів освіти можливо досягнути лише використовуючи різні джерела формування фінансових ресурсів ВНЗ державної форми власності.

Висновки. Вища освіта має бути орієнтована на ринок праці та потреби соціально-економічного розвитку країни та регіону. Як наслідок – контракти з кінцевими споживачами освітніх послуг частково витіснять державне замовлення. Крім цього, кількість місць державного замовлення повинно визначатися не лише бюджетами різних рівнів, кількістю абітурієнтів, престижу ВНЗ, а й реальною потребою в фахівцям різних галузей національної економіки (в регіонах зокрема). Не можна позбавляти ВНЗ місць державного замовлення, якщо потенційний роботодавець може забезпечити ефективне місце практики з подальшим працевлаштуванням і компенсацією за якісний рівень підготовки майбутнього фахівця.

В умовах зростаючої ролі позабюджетних фінансових ресурсів спонукає ВНЗ створенню науково-виробничих комплексів, що буде сприяти комерціалізації і розповсюдження результатів наукових досліджень та інноваційних розробок.

Поки не буде ліквідовано «формального» працевлаштування спеціаліста, який навчався на державному місці через надання відповідних довідок з кожним роком рівень відповідальності ВНЗ перед державою за якість підготовки буде зменшуватися.

Подальший розвиток платної вищої освіти в Україні є певною мірою виправданим. Лише варто не забувати, що і вартість освітніх послуг в такому разі повинна враховувати не тільки витрати ВНЗ, але й реальність знайти робоче місце після закінчення ВНЗ.

Перспективи подальшого дослідження питань з даної теми передбачають створення регіональної стратегії розвитку вищих навчальних закладів (незалежно від форм власності) з урахуванням державної програми розвитку вищих навчальних закладів в державі, різних джерел фінансування закладів освіти та співпраці з роботодавцями

Список літератури

1. Олексин А.Г. Аналіз фінансування вищої освіти в Україні // Вісник університету банківської справи Національного банку України № 1(13). – 2012. – С.120-122
2. Євменкова К. Фінансування послуг вищої освіти в країнах Заходу // Наука молода. - №9. – 2008. – С.88-90
3. Дегтяр А.О. Державне фінансування системи вищої освіти в Україні / А.О.Дегтяр, Я.В.Календжаян // Держава та регіони. – 2010. -№4. – С.153-156.
4. Шевченко Л.С. Вища освіта: політика «розподілу витрат» та її ризики в Україні // Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. – 2011. - №2(5). – С.5-19.
5. О.Поступна Досвід державного управління систем освіти європейських держав // збірник наукових праць. – 2008. – Вип. 14/15. – С.126-132
6. Перелік вищих навчальних закладів I-IV рівнів акредитації Кіровоградської області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://osvita.kr-admin.gov.ua/osvita_vo.php
7. О.Люта, Н.Пігуль Фінансування закладів вищої освіти в Україні // Економічний аналіз. – Випуск 4. – 2009. – С.89-91
8. І.В.Комарова Фінансування освіти в Україні з бюджетів різних рівнів // Серія: Гроші, фінанси і кредит. Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. - № 2(14). -2011. – С.125-130
9. Статистичні дані станом на 25 січня 2013 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу:http://rada-vlasovka.at.ua/blog/statistichni_dani_stanom_na_25_sichnja_2013_roku/
10. Сектор досліджень глобальних освітніх тенденцій Інститут вищої освіти КНЕУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ivo.kneu.edu.ua/ua/dosl_glot/

11. Методика впровадження системи бюджетування в вищих навчальних закладах (Укл. А.З.Підгорний, І.С.Лапіна, Т.С.Корольова – Одеса: ОНЕУ, ротاپронт, 2012р. – 31с.)
12. Бюджетний кодекс України: за станом на 01.01.2011р. [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2456-17p>
13. Боголіб Т. Принципи управління вузом: монографія / Т.Боголіб. – К.: Знання, КОО, 2004. -204с.

Т.Котенко

Kirovograd National Technical University

Problems of financing higher education region

This paper will analyze the strategy of public funding of educational institutions of Ukraine and the region and define prospects paid (private and public) higher education.

Higher education should be oriented to the needs of the labor market and socio-economic development of the country and the region. As a result - contracts with final consumers of educational services partially displace state order. With the increasing role of non-budgetary funds encourages the establishment of university research and production facilities that will promote the commercialization and dissemination of research results and innovation.

Further development of the toll of higher education in Ukraine is to some extent justified. Only should not forget that the cost of education services in this case must take into account not only the cost of high school, but the reality find jobs after graduation.

higher education, financing of education, training costs, paid services, places procurement

Одержано 14.04.13

УДК 336.76 (091)

Ю.П. Бондарчук, доц., канд. іст. наук

Кіровоградський національний технічний університет

Адміністративно-командні методи управління залізничним транспортом України в 30-х рр. ХХ ст.

В 30-х рр. в країні утверджуються адміністративно-командні, директивно-волонтаристські та позаекономічні методи керівництва народним господарством. Повернення на практиці на поч. 30-х рр. до політики "воєнного комунізму", що базувалася на відмиранні товарно-грошових відносин, голому адмініструванні та примусі стало визначальним в економічній політиці СРСР на довгі роки. "Великий стрибок" у важкій промисловості в роки індустріалізації призвів лише до великої дезорганізації та надзвичайного ускладнення економічної ситуації не тільки на залізничному транспорті, але й у народному господарстві в цілому.

примус, адміністративно-командний, народне господарство, залізничний транспорт, стимули

Ю.П.Бондарчук

Кіровоградский национальный технический университет

Административно-командные методы управления железнодорожным транспортом Украины в 30-х гг. ХХ ст.

В 30-х гг в стране утверждаются административно-командные, директивно волонтаристские и внеэкономические методы руководства народным хозяйством. Возвращение на практике в начале 30-х гг. политики "воєнного коммунизма", которая базировалась на отмирании товарно-денежных отношений, голом администрировании и принуждении стало определяющим в экономической политике СССР на долгие годы. "Большой скачок" в тяжелой промышленности в годы индустриализации привел лишь к большой дезорганизации чрезвычайно осложнению экономической ситуации не только на железнодорожном транспорте, но и в народном хозяйстве в целом.

© Ю.П. Бондарчук, 2013